

Danica Mrkajić¹
Milka Veletić²

UTICAJ PANDEMIJE KOVIDA-19 NA POSLOVANJE KOMPANIJA U DRUMSKOM SAOBRAĆAJU SA OSVRTOM NA PREVOZNIČKU FIRMU „CENTROTRANS“ AD ISTOČNO SARAJEVO

Apstrakt: Masovno širenje korona virusa kako u svijetu, tako i kod nas je krenulo u martu 2020.godine. Odmah su uslijedile blokade rada ugostiteljskih objekata, zatvaranjem škola i fakulteta, zatvaranjem granica, uvođenjem policijskog časa, i slično. Ove mjere su direktno uticale na broj emitovanih putovanja, a indirektno na smanjenje obima prevoza. Pored ovih mjera, izrečene su direktne zabrane obavljanja javnog prevoza putnika. Nakon popuštanja zabrana, uvode se mjere redukovanja broja redova vožnje i smanjenjem broja putnika. Poseban akcenat je stavljen na drumski saobraćaj i direktan uticaj na prevoznike firme, konkretno u ovom slučaju na „Centrotrans“ a.d. Istočno Sarajevo.

Ključne riječi: drumski saobraćaj, javni prevoz, transportni troškovi

BUSINESS OPERATIONS OF TRANSPORT COMPANIES AFFECTED BY THE CONSEQUENCES OF THE COVID-19 PANDEMIC, CASE STUDY: JOINT-STOCK COMPANY CENTROTRANS, EAST SARAJEVO

Abstract: The mass spread of the coronavirus both in the world and in our country started in March 2020. Restrictions on the operation of catering facilities, closing of schools and faculties, closing of borders, the introduction of curfew, and the like immediately followed. These measures directly affected the number of trips and indirectly reduced the transport volume. In addition to these measures, direct bans on public passenger transport have been imposed. Following the easing of bans, the government introduced measures reducing the number of timetables and passengers. Particular emphasis is placed on traffic and its direct impact on transport companies, especially joint-stock company CENTROTRANS East Sarajevo.

Keywords: road traffic, public transport, transport costs

1. UVOD

Sektor drumskog saobraćaja je od suštinskog značaja za društveni i ekonomski razvoj i garantuje mobilnost roba, usluga i ljudi među zemljama. Za saobraćaj se kaže da je to krvotok privrede. Sektor drumskog saobraćaja ne samo da daje značajan doprinos ekonomskom rastu i otvaranju novih radnih mjesta, nego i sprječava nestašice osnovnih dobara. U cilju kontrole širenja KOVID-19, mnoge zemlje širom svijeta su postavile ograničenja na domaći tranzit i/ili zatvoreni granični prelaz za usluge drumskog prevoza robe. Preduzeća za prevoz putnika u Republici Srpskoj su i dalje pod strahovitim udarom krize, na šta ukazuje i podatak da su prihodi u 2021. godini pali i do 50 odsto u odnosu na isti period 2020. godine. Autobusi na redovnim linijama saobraćaju sa jednim ili dva putnika, a da nevolja bude veća, pred rukovodstvima ovih preduzeća se našao još jedan izazov, poskupljenje goriva i rezervnih dijelova. Troškovi ovih preduzeća su vraćeni uglavnom na isti nivo kao i 2020. godine, ako nisu i veći jer je osjetan porast navedenih troškova.

U radu se ispituju rezultati uticaja usvojenih preventivnih mjera na širenje KOVID-19 na autobuski prevoz, prilagođavanje poslovanja novonastaloj situaciji, gradski javni prevoz, republički, međunarodni i vanredni prevoz, kao i njihova komparacija sa prethodnom godinom.

¹Student master studija na Ekonomskom fakultetu Pale ✉ danicamrkajic5@gmail.com

²Student master studija na Ekonomskom fakultetu Pale ✉ milkaveletic@gmail.com

2. POSLOVANJE PREVOZNIČKIH PREDUZEĆA POJAVOM KOVID-19

Epidemiološka situacija posljednjih mjeseci teško je uticala na sve sfere života i privrede. Preduzete mjere imale su za posljedicu neredovan autobuski turistički prevoz, zatvaranje granica, nemogućnost obavljanja osnovne djelatnosti, a to je prevoz putnika i robe u drumskom saobraćaju.

Prva mjera koja je uvedena iz preventivnih razloga je svakodnevna dezinfekcija i čišćenje svih vozila javnog prevoza, obavezna zaštitna oprema, vozača i putnika. Međutim, pogoršanje situacije je veoma brzo dobilo preokret i za manje od nedelju dana kasnije, izdate su i druge mjere za putovanja, kao što je ograničenje ulaska u autobus i izlaz kroz prednja vrata, zahtjevanih zaustavljanja, ukidanje dodatne prodaje karata i radna mjesta vozača koja su odvojena trakom.

Kasnije su počele promjene u redovima vožnje, skraćenje reda vožnje, redukovanjem pojedinih polazaka itd. Smanjenje broja putnika u javnom prevozu vjerovatno je posljedica na ograničenja ali i na sopstvenu odluku putnika o načinu prevoza. U kritičnim vremenima „socijalnog distanciranja“ dolazi do porasta individualne mobilnosti tj. većim korišćenjem motorizovanih prevoznih sredstava: putničkih automobila, motocikala, mopeda i skutera (kao i nemotorizovanih vidova kretanja: trotineta, bicikala i pješaćenja), za koje ne postoji dovoljan kapacitet na ulicama gradova i većih naselja, zbog čega se čini da se obim saobraćaja i nije smanjio.

Međutim, kako se privredna aktivnost smanjivala i većina djelatnosti je prešla na rad od kuće, smanjila su se i pređena rastojanja posebno službenih putničkih vozila (ali i privatnih koja se koriste u poslovne svrhe), koja su se u vrijeme vanrednog stanja koristila gotovo isključivo na teritoriji matičnog grada. Službena putovanja smanjena su na minimum, a putovanja u inostranstvo potpuno zabranjena.

Ukoliko se smanjenje potrošnje nafte posmatra sa aspekta spoljnotrgovinskog bilansa zemlje koja pretežno troši uvozne naftne derivate, energetske efikasnosti drumskog transporta ili zaštite životne sredine od aerozagađenja, mogle bi se smatrati „radosnim“ vijestima, ali one imaju i onu drugu, tamniju stranu. Na osnovu njih se može zaključiti da znatno smanjena potrošnja nafte dovodi i do smanjenja obima drumskog saobraćaja.

Usljed povećanog rizika od širenja zaraze, koja je za svega nekoliko mjeseci prerasla u epidemiju globalnih razmjera odnosno pandemiju, u prvoj polovini marta 2020. godine prvo je obustavljen kompletan međunarodni, zatim međugradski i na kraju gradski i prigradski prevoz putnika, a samo mali broj prevoznika nastavio je da obavlja poseban linijski prevoz zaposlenih do radnih mjesta i tokom perioda zabrane tj. vanrednog stanja.

Kada je u pitanju međunarodni linijski prevoz putnika, iako nije eksplicitno zabranjen, gotovo se uopšte ne odvija imajući u vidu zabrane ulaska naših putnika u zemlje Evropske unije. Slična je situacija i u međunarodnom vanlinijskom prevozu putnika u sklopu turističkih aranžmana koji je skoro u potpunosti obustavljen.

Što se tiče djelatnosti prevoza tereta, ona su se neprekidno obavljala tokom kompletnog vanrednog stanja. Na početku pandemije nastao je i u ovoj oblasti potpuni kolaps izazvan zatvaranjem granica i uvođenjem nedovoljno jasnih pravila, koja su se mijenjala iz sata u sat, kao i na prevoznike i vozače na koje se odnose. Usljed različitog postupanja nadležnih organa od zemlje do zemlje (ali i od graničnog prelaza do graničnog prelaza iste zemlje), brzo se došlo do iznalaženja rješenja i uklanjanja prepreka nakon prve dvije nedjelje brzom razmjenom informacija u cilju hitnog rješavanja problema.

Nova ograničenja i zatvaranja na graničnim prelazima imaju negativan uticaj na uslove rada u pogledu vremena čekanja, prinudnog karantina, obaveznog testiranja i diskriminacije, sve to iziskuje dodatne troškove.

3. MJERE ORGANA DRŽAVNE UPRAVE

U skladu sa preporukama od strane Ministarstva saobraćaja i veza Republike Srpske, s ciljem sprečavanja širenja koronavirusa, a zbog preduzimanja mjera zaštite putnika i smanjenja broja putnika, prevoznici javnog prevoza su početkom marta 2020. redukovali polaske na redovima vožnje autobuskih linija (međunarodne skoro potpuno zbog problematike prelaska preko granica) na način da su potrebe korisnika javnog prevoza minimalno zadovoljene. U dosadašnjem toku koronavirus pandemije, mjerama nadležnih vlasti obustavljene su u potpunosti ili djelimično (redukcija) autobuske

linije. I ono malo realizovanog prevoza putnika, podrazumijevalo je prevoz u izrazito teškim uslovima, rizik za zdravlje porodica itd.

Iako je koronavirus pandemija uzrokovala znatno smanjenje obima prevoza putnika u drumskom saobraćaju, nije bilo gašenja privrednih subjekata u ovoj djelatnosti, a do sada su prevoznici vodili politiku neotpuštanja radnika, odnosno brige o svojim zaposlenima i uvažavanja apela Vlade Republike Srpske da ne otpuštaju radnike. Odlukama Republičkog štaba za vanredne situacije prevoznicima su isplaćeni doprinosi za mart, a za april minimalne plate, porezi i doprinosi.

P rema podacima Ministarstva saobraćaja i veza u Republici Srpskoj je isplaćena pomoć za 188 prevoznika koji se bave prevozom ljudi, odnosno za 1.775 radnika zaposlenih u oblasti prevoza lica u drumskom saobraćaju. Na osnovu svega navedenog, očigledno je da su prevoznici putnika u drumskom saobraćaju u veoma teškom položaju koji samostalno ne mogu riješiti.

Nakon što su prevoznici započeli sa radom, praktično, pred kraj maja 2020., nije došlo do boljitka u njihovom poslovanju, posebno na lokalnom nivou jer nisu rentabilne autobuske linije čiji su korisnici bili učenici (škole ne rade) i radnici (smanjen obim rada poslodavaca). Nastavljeno je gomilanje troškova, bez ostvarivanja prihoda.

Prevoz stvari u drumskom saobraćaju unutar Republike Srpske i BiH, za vrijeme korona virus pandemije, vršen je bez ograničenja, uz obaveznu primjenu propisanih mjera zaštite zdravlja, a kvantum obavljenog prevoza bio je direktno proporcionalan kvantumu rada privrednih društava za koje je obavljan.

3.1. Bezbjednost kao priritet

Od početka pandemije, Vlada RS je izdala medijsko saopštenje o obaveznim mjerama kao i preporuke za korišćenje javnog prevoza. Mjere su uključivale nošenje zaštitnih maski, ograničenja na kapacitet vozila javnog prevoza (dozvoljen prevoz putnika zbog distance u autobuse je 50% od ukupnog kapaciteta), mjere socijalnog distanciranja, zahtjevi dezinfekcije za sva vozila, itd. Pored toga, zavodi za javno zdravlje su objavili preporuke za rad javnog prevoza, kao što je pružanje informacija i obrazovanja javnosti zaposlenih u transportu.

Međutim, i mediji i prevoznici su prenijeli da je veliki broj građana koji koriste javni prevoz i veoma mali broj vozila javnog prevoza onemogućio da se prati socijalno distanciranje, što je dovelo do nepoštovanja mjera i nedostatka sprovođenja istih u javnom prevozu.

3.2. Subvencije u drumskom saobraćaju

Vlada Republike Srpske donijela je Uredbu o postupku dodjele sredstava privrednim subjektima u oblasti prevoza lica u drumskom saobraćaju za sanaciju finansijskog gubitka od posljedica pandemije virusa korona. Cilj donošenja ove uredbe je pružanje finansijske podrške u periodu od 1. avgusta do 31. decembra 2020. godine za održavanje likvidnosti privrednih subjekata koji imaju finansijski gubitak usljed posledica pandemije virusa korona. Većina preduzeća, posebno u manjim sredinama, prestala je da radi jer skoro od marta nemaju nikakve prihode, a neka preduzeća su imala mogućnost da radnicima ne isplaćuju plate, ali ni doprinose ni poreze. Isplata će se vršiti na osnovu pojedinačnih rješenja Ministarstva finansija, odnosno Poreske uprave Republike Srpske, za svakog poslovnog subjekta i preduzetnika.

Da bi prevoznik ostvario pravo na subvenciju potrebno je da ispunjava sledeće uslove: da ima licencu za prevoz putnika, da nad prevoznikom nije pokrenut stečajni postupak, da se nad njim ne sprovodi postupak za unapred pripremljen plan reorganizacije ili da na snazi nisu mjere iz unaprijed pripremljenog plana reorganizacije (UPPR) ili postupak likvidacije i da prevoznik nije organizovan kao javno preduzeće.

4. ANALIZA PREVOZNIČKE FIRME „CENTROTRANS“ AD ISTOČNO SARAJEVO

„Centrotrans“ a.d. Istočno Sarajevo plasman svojih usluga vrši putem prevoza putnika u drumskom saobraćaju i pružanjem usluga autobuskih stanica (Autobuska stanica u Istočnom Sarajevu i Autobsuka stanica u Vlasenici). Prema izjavi predstavnika Centrotransa, firma je osnovana 1992. godine, i uspjela je opstati u vrijeme ratih vremena i poslijeratne tranzicije, ali ova kriza je do sada najveći udarac na poslovanje i rentabilnost poslovanja. Kupovna moć stanovništva je sve manja, što

se negativno odrazilo na mobilnost stanovništva, a opet niska cijena usluga prevoza se prilagodila kupovnoj moći stanovništva, i kao najveći problem pojava pandemije KOVID-19, tako da se sve to velikim dijelom negativno odrazilo na umanjeni prihod Društva.

Karakteristike tržišta se najbolje ogledaju kroz prikaz ostvarenja fizičkih i finansijskih pokazatelja koje je Društvo ostvarilo u prethodnoj godini i to metodom komparacije kako u odnosu na isti period prošle godine, tako i u odnosu na godišnji plan.

Tabela 1. Fizički pokazatelji linijskog prevoza

red broj	ELEMENTI	Ostavrenje I - XII 2019	Ostavrenje I - XII 2020	Indeks 2020/19	Plan I-XII 2020	Indeks 2020/plan
1	Pređeni kilometri	1.585.214	985.904	62	161.9706	61
2	Prevezeni putnici	365.583	190.421	52	380.712	50
3	Realizacija od prev. KM	2.165.410	981.834	45	2.213,145	44
	a) Gradskelinije	476.430	276.581	58	495.455	56
	GradskeLukavica	379.815	200.755	53	393.479	51
	GradskePale, Mokro	96.615	75.826	78	101.976	74
	b) Republičkelinije	440.731	275.876	63	449.200	61
	c) međunarodnelinije	964.113	393.535	41	975.990	40
	d) Vanredanprevoz	284.136	35.842	13	292.500	12
4	Realizacija od prtljaga	33.118	14.132	43	31.860	44
5	Realizacijaukupno KM	2.119.451	995.966	0.47	2.245,005	44

Posmatrajući fizičke pokazatelje, „Centrotrans“ a.d Istočno Sarajevo je ostvario realizaciju od prevoza u iznosu od 981.834 KM, što je u odnosu na prethodnu godinu manje za 55%. Prevezeno je 190.421 putnik i u odnosu na prošlu godinu manje za 48% ili za 175.162 putnika. U ovom periodu pređeno je 985.904 km, što je u odnosu na isti period prethodne godine manje za 38%, a u odnosu na planirane veličine ostvaren je lošiji rezultat za 633.802 km.

Takođe smo analizirali dvije linije, najrentabilniju i onu manje rentabilnu po realicaciji u 2019.godini u odnosu na realizaciju u 2020.godini.

Najrentabilnija linija u 2019g. je bila Istočno Sarajevo - Novi Sad, a najlošija Istočno Sarajevo – Kalinovik. U nastavku je analiza:

Tabela 2. Analiza međunarodne i republičke linije

Година	линија	километри	Превезени путници	Остварена реализација у КМ
	Међународна линија			
2019	И.Сарајево-Нови Сад	120,690.00	10,441	207,850.00
2020	И.Сарајево-Нови Сад	96,090.00	5,931	106,524.00
	Разлика	-24,600.00	-4,510.00	-101,326.00
	Републичка линија			
2019	И.Сарајево-Калиновик	43,560.00	4,155	25,397.00
2020	И.Сарајево-Калиновик	29,040.00	2,268	11,943.00
	Разлика	-14,520.00	-1,887.00	-13,454.00

Analizom linija vidimo da je smanjen obim rada u 2020.godini, a samim tim i realizacija. Posljednih godina primjetan je veći broj stranih turista koji su koristili usluge prevoza, najčešće međunarodnog. Pojavom koronavirusa, mobilnost putnika je znatno smanjena.

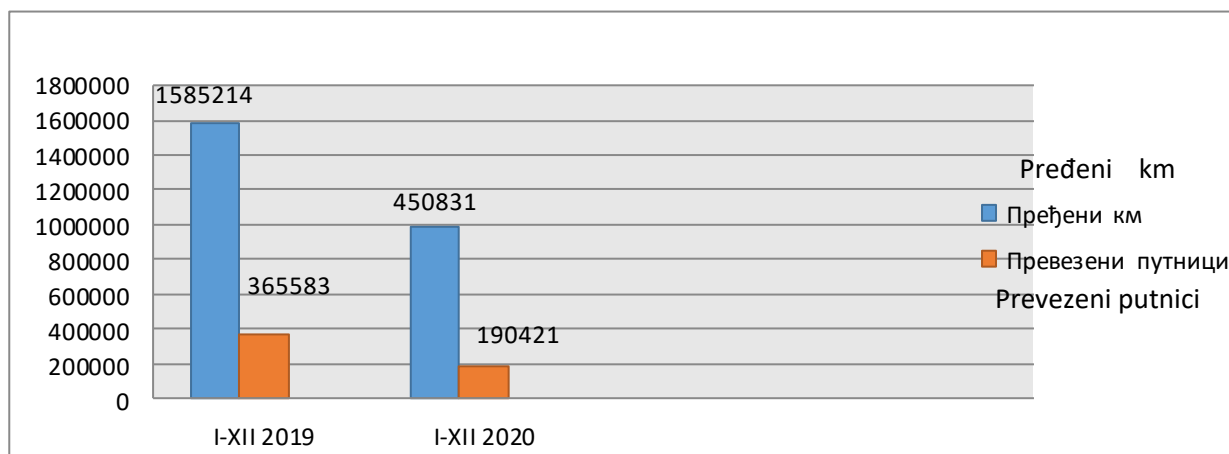
Iz gornje tabele vidimo da je pad kilometara na liniji za Novi Sad 21%, dok je broj putnika manji za 43%, a realizacija manja za čak 49%.

Na drugoj liniji I.Sarajevo – Kalinovik, kilometri su manji za 33%, putnici za 46%, dok je realizacija manja za 53%.

4.1. Redukovanje linija

Iako je omogućeno nesmetano kretanje sa susjednim državama, „Centortrans“ ad Istočno Sarajevo, još uvijek nije uspostavio sve linije kao prije početka pandemije. Dug je proces oporavka i ponovnog uspostavljanja istih. Što se tiče gradskih i republičkih linija, polaskom đaka u školu dolazi do djelimične stabilizacije u poslovanju. Republičke linije se odvijaju nesmetano, dok međunarodne ne rade punim kapacitetm. Jedno vrijeme su putnici morali imati negativat test na KOVID za Crnu Goru, što je uticalo na smanjen broj putnika. Stabilizacija i ponovno uspostavljanje linija se očekuje od maja 2022.godine, kada je planirano da se radi punim kapacitetom. Vanredni prevoz će imati najduži oporavak, na njega utiču brojni faktori.

Grafikon 1. Pređeni kilometri i prevezeni putnici za period od I-XII 2019. u odnosu na isti period 2020.godine

4.2. Ilegalni javni prevoz

Pored koronavirusa, gorući problem je ilegalni javni prevoz, sa kojim se prevoznička preduzeća teško ili nikako nose. Ilegalan prevoz je identifikovan kao ozbiljan problem, koji narušava i javni prevoz i bezbjednost saobraćaja, zbog čega izradom seta propisa iz ove oblasti stvaraju zakonsku pretpostavku za suzbijanje ove pojave. Oni ne plaćaju poreze državi, radnici rade na crno, upitna je i tehnička ispravnost vozila, kao i radno vrijeme vozača jer se za prevoz koriste vozila koja nemaju evidenciju rada vozača, pa se dešava da vozač vozi više od 12č neprekidno. Ilegalan prevoz je sada postao izraženiji, zbog otkazivanja većeg broja redovnih linija. Time je, prije svega omogućena jasna identifikacija nelegalnog prevoza i propisane sankckcije, čime bi se omogućilo inspekcijским organima da mogu tretirati takva lica i vozila. Zakonom su propisane novčane kazne za nelegalne prevoznike, koje iznose od 1.000,00 do 5.000,00 KM, te mjere isključenja i oduzimanja vozila.

4.3.Efekti pandemije na poslovanje operatera javnog prevoza

Na području Grada Istočno Sarajevo, u toku pandemije, prevoznici nisu mijenjali cijene transportnih usluga, iako su doživjeli značajne finansijske posljedice zbog smanjenja prihoda, koji je umanjen za oko 50%.

Naglašeno je da oblasti koje treba razviti da bi se smanjio uticaj pandemije na javni prevoz uključuju infrastrukturu, kadrovsku politiku, vozni park i nove tehnologije.

Vjeruje se da onlajn prodaja karata, beskontaktni čitači i modernizacija vozila unaprijedila bi korišćenje javnog prevoza

Zabrana rada u trajanju od dva i po mjeseca, prepolovljen broj putnika koji se istovremeno smiju prevoziti u autobusima, drastičan pad turističkih posjeta su samo neke od činjenica koje su kompanije koje se bave prevozom putnika dovele u veliku krizu. Takozvani ugovoreni prevoz i prevoz turističkih grupa, koji ima značajnu ulogu u ukupnim aktivnostima „Centrotransa“ad Istočno Sarajevo, realizovan je samo 9% u odnosu na 2019.godinu. Ovaj podatak govori o malom ili nikakvom dolasku turista.

ZAKLJUČAK

Zbog nove pandemije korona virusa, većina zemalja u svijetu podvrgla je svoje stanovništvo mjerama za suzbijanje širenja virusa. Kao rezultat ovih mjera, svjetska ekonomija doživljava nagli pad, a zdravstveni sistemi su propali. Radna mjesta su ugrožena, fabrike se gase. Čak su i ekonomski giganti na koljenima, poput moćnih avio-kompanija ili fabrika automobila.

Zbog virusa pandemije, prevoznici u Republici Srpskoj su doživjeli značajan pad prihoda. Iako postoji nezaobilazna šteta za nekomercijalne putnike u teretnom saobraćaju, gubici prevoznika se procjenjuju na više miliona konvertibilnih maraka.

Od samog početka virusa, skoro sve države su primjenjivale ograničenja slobodnog kretanja, što je uticalo na transport i poslovanje transportne kompanije. Spoljne granice EU zatvorene su za neobavezna putovanja, a većina država članica je privremeno ponovo uvela kontrolu unutrašnjih granica. To je odjednom značilo da milioni građana zbog posla, obrazovanja ili zadovoljstva nisu mogli da putuju u turističke destinacije, a mnogi su mjesecima bili odvojeni od porodice i prijatelja jer su imali ograničeno slobodno kretanje. Mnogi građani su željeli da pobjegnu i odmire tokom ljetnjih meseci, ali su željeli i da znaju da li mogu bezbjedno da putuju i provedu odmor.

Vlada Republike Srpske odobrava isplate u svrhu novčane pomoći za saniranje posljedica uzrokovanih virusom korona . Isplata će se vršiti na osnovu pojedinačnih odluka koje donosi Ministarstvo saobraćaja i veza Republike Srpske za svakog privrednog subjekta i preduzetnika. Pomoć države u vidu subvencionisanja prevoza i isplata doprinosa i poreza za zaposlene je od velikog značaja

Na osnovu analize prevozničke firme „Centrotrans“a.d I.Sarajevo može se zaključiti da još uvijek nisu uspostavljene redovne linije, kao i prije početka pandemije. Proces oporavka i uspostavljanja redovnih linija je dug. Polaskom đaka u školu, došlo je do djelimične stabilizacije u poslovanju, dok će vanredni prevoz imati najduži oporavak jer na njega najviše utiče turizam, koji je u stagnaciji.

LITERATURA:

Službeni glasnik Republike Srpske br.48/21

Informacije o poslovanju „Centrotrans“ad Istočno Sarajevo

Vladra RS. <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/msv/Pages/default.aspx>

Vladra RS. <https://www.vladars.net/sr-sp-cyrl/Pages/default.aspx>

Republički zavod za statistiku RS.<https://rzs.rs.ba/front/category/15/>

Privredna komora RS. <https://komorars.ba/udruzenja/saobracaj/>